

Ja men nej og nej men ja

Når man hverken be- eller afkræfter ja/nej-spørgsmålets antagelser. Eller: Det fuldt udfoldede 'nja'

Thøgersen, Jacob Martin; Nielsen, Søren Beck

Published in:
I mund og bog

Publication date:
2009

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):

Thøgersen, J. M., & Nielsen, S. B. (2009). *Ja men nej og nej men ja: Når man hverken be- eller afkræfter ja/nej-spørgsmålets antagelser. Eller: Det fuldt udfoldede 'nja'*. I H. Hovmark, I. Stampe Sletten, & A. Gudiksen (red.), *I mund og bog: 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009* (s. 337-350). Museum Tusculanum.

Ja men nej og nej men ja

Når man hverken be- eller afkræfter ja/nej-spørgsmålets antagelser. Eller: Det fuldt udfoldede ”nja”

JACOB THØGERSEN OG SØREN BECK NIELSEN

Denne artikel bygger på konversationsanalytiske studier af otte sociolingvistiske interview med det formål at beskrive såkaldte ”ja men nej” – og ”nej men ja”-svar. Disse er særlige måder at besvare ja/nej-spørgsmål på uden entydigt at svare enten ”ja” eller ”nej”. Artiklen skitserer fem årsager til sådanne bestræbelser. Overordnet kan de særlige svarformer være udtryk for et forsøg på at udrede spørgsmålenes fulde betydningspotentiale, eller de kan være et resultat af at spørgsmålene implicerer noget som det kan være socialt problematisk at bekræfte.

1 Indledning

For dialektologen er interviewet et essentielt værktøj. Når dialektprøver skal indsamles på en struktureret måde, sker det oftest ved hjælp af interview. Interview er derfor også et vigtigt element af Inge Lises arbejde, og man kan se frugten af Inge Lises egen interviewteknik i Dialektinstituttets CorDiale-samling hvorfra de første eksempler stammer. De øvrige eksempler stammer fra nye og gamle interview fra det københavnske BySoc-projekt, endnu et aftryk af Inge Lises virke (Gegersen & Pedersen 1991).

Interviewet består i al væsentlighed af spørgsmål og svar, spørgsmål fra intervieweren, svar fra informanten, den dialekttalende. Vidensdistributionen mellem de to parter er klar (eller i det mindste er de to parter enige om at lade som om den er). Informanten har al viden om dialekten og almuelivet, feltarbejderen har ingen. Det er derfor forventeligt at vi finder masser af åbne spørgsmål som dette:

(1) (CorDiale 926,1 (1973))

530 F> Hvad kaldte I de der stakke I satte kornet sammen i?

531 I> Åner

532 I> Satte det sammen i åner.¹

¹ Vi bruger forkortelserne F(eltarbejder) og I(nformant) om de talende. I tilfælde med flere informanter kalder vi dem I1, I2 osv. Eksemplerne fra BySoc nedenfor er transskriberede i CHAT-format.

Teoretisk er det måske mere overraskende at vi også finder masser af spørgsmål hvor feltarbejderen viser at hun har en indgående viden om dialekten og almuelivet:

(2) (CorDiale 926,1 (1973))

119 I> ... i mine unge dage [dansede] vi syvspring, og det kan jeg såmænd endnu

120 F> Så skal man have fart i benene.

121 I> Ja, det skal vi.

122 F> Dansede I også jysk på næsen

123 I> Ja, ork ja, til den forkerte side.

Formen er måske nok et brud på den formelle arbejdsdeling mellem feltarbejder og informant, men vi ser også straks dens potentiale. Feltarbejderen stiller sit spørgsmål i linje 122 på en sådan måde at det indlejrer et sandsynligt svar (Pomerantz 1988). En anden måde at sige det på er at hun stiller et ja/nej-spørgsmål. Et ja/nej-spørgsmål kan feltarbejderen nemlig kun stille hvis hun har en grundlæggende viden tilfælles med informanten. Ved at bruge denne form får hun altså demonstreret at hun og informanten deler en intersubjektiv forståelse. Samtidig bruges formen til videre at udbygge denne intersubjektive forståelse, for af og til gætter feltarbejderen jo forkert og bliver korrigeret. Det korte af det lange er at én af effekterne af at feltarbejderen bruger ja/nej-spørgsmål, er at feltarbejderen fremtræder som et i bund og grund vidende menneske, mens de åbne spørgsmål præsenterer hende som et i bund og grund uvidende menneske.

Fra et interaktionelt synspunkt er nogle svar på ja/nej-spørgsmål særlig interessante, nemlig dem hvor informanten hverken svarer ja eller nej, men både ja og nej i samme ytring. I teorien er interviewerens gæt enten rigtigt eller forkert, og et *ja* eller et *nej* burde derfor være udtømmende. Men nogle gange er det ikke tilfældet, og det er disse tilfælde vi her vil beskæftige os med. Vi kalder denne slags svar for *ja men nej* og *nej men ja*-svar, herefter forkortet JMN og NMJ. Dette eksempel fra samme dialektinterview kan illustrere hvad vi mener, og i øvrigt også hvad vi ikke mener:

(3) (CorDiale 926,1 (1973))

400 F> Slagtede I selv får – eller?

401 I> Nej – jo, det gjorde de vist, men ikke i min tid.

I's svar er et eksempel på *ja men nej*, JMN. Nej'tet i første position vil vi til at begynde med se bort fra. Dets eneste betydning for JMN-konstruktionen er at vi i stedet for et almindeligt "ja" får et "jo", et ja som modsiger et forudgående nej. Feltarbejderen spørger om "I" selv slagtede får. I langt de fleste tilfælde vil dette "I" uproblematisk forstås som en gruppe der indeholder adressaten. I dette tilfælde viser det sig at være tvetydigt. Informanten tilhører ikke selv gruppen af folk der var med til at slagte får, men hun tilhører en udvidet gruppe, "I der bor her på egnen", som indeholder folk der var med til at

slagte får. Det ser vi bl.a. i at I bruger "de" i stedet for "vi". Både ja-svaret og nej-svaret er rimelige og valide svar på spørgsmålet, de er bare sande i forskellige situationer, de er komplementære.

Hermed er JMN-svaret forskelligt fra det "nej – jo" som indleder svaret. Dette er i stedet en *reparatur*, dvs. en korrektion (se fx Schegloff, Sacks & Jefferson 1977). I reparaturen er der ikke tale om at både "nej" og "ja" er dækkende svar, "nej'et" annulleres af "jo'et". Det følgende eksempel fra BySoc er et eksempel på en særlig slags reparatur:

(4) (C 06: 4244)

1 I: og så havde jeg: han var kanon [!!] dygtig ham var jeg meget glad for Jørn Lund.

2 F: <ja> [>].

3 I: <i> [<] skriftlig fremstilling.

4 F: ja.

5 I: og så da han # holdt op # han skulle vist være rektor # for hvor fanden var det han

6 skulle hen <så> [>].

7 F: <ja> [<] han blev professor ude på på Lærershøjskolen.

F's svar i linje 7 nærmer sig et JMN, fordi det både har en ja-komponent, "ja'et", og en nej-komponent, selve svaret som implicit afviser at Jørn Lund blev rektor og giver det rigtige svar, nemlig at han blev professor. Men et JMN er det ikke. I's svarforslag bliver implicit forkastet på trods af at det enighedstilkendegivende "ja" antyder noget andet. Eksemplets linje 7 illustrerer således et hyppigt forekommende fænomen der kaldes *indlejret reparatur*, dvs. en reparatur hvor korrektionen ikke tydeliggøres (Jefferson 1983).

Reparaturen der i ovenstående eksempel indledes med enighedstilkendegivende "ja", ligner i øvrigt et andet fænomen som vi heller ikke er interesserede i selvom det ligeledes er beslægtet med JMN og NMJ, nemlig brugen af "jamen" som gambit, men uden en modsætning mellem det indledende "ja" og et efterfølgende "nej".

(5) (C 06: 1290)

1 F: hvad synes du så # skal man # have det gamle system igen.

2 I: jamen det ved jeg ikke altså jeg ved sgu ikke rigtig hvad jeg synes.

Grænsen mellem "jamen" som gambit og et "ja men" som projicerer et "nej" er ikke altid klar. Men i dette uddrag som hverken er et eksempel på JMN eller NMJ, er der efter det som kunne være en enighedstilkendegivelse, og især på de vigtige pladser lige efter enighedsmarkøren, kun usikkerhedsmarkører. Der er intet der underbygger at "ja'et" skulle være en enighedsmarkør, og der er intet der tyder på at "men'et" skulle markere en modsætning. Der er med andre ord ingen modsætning mellem et positivt og et negativt svar.

2 Spørgsmålenes kategoriseringer diskuteres

I resten af artiklen vil vi gennemgå hvordan JMN og NMJ bruges i et korpus bestående af otte sociolingvistiske interview fra DGCSS' korpus. Alle interview stammer fra By-Soc-interview (som altså indgår i DGCSS' korpus). De er udvalgt så vi har to mandlige og to kvindelige informanter, to arbejderklasseinformanter og to middelklasseinformanter og endelig fire gamle optagelser (fra 1980'erne) og fire nye optagelse (fra 2000'erne). Vores væsentligste formål med gennemgangen er, kvalitativt, at pege på et antal forskellige funktioner som de to konstruktioner har. Vi synes imidlertid også det er interessant at få et fingerpeg om hvor almindelige de forskellige funktioner er – i hvert fald inden for genren sociolingvistisk interview. Vi opgiver derfor også frekvenser for hver af de beskrevne funktioner. Sociolingvistikken er rettelig interesseret i hvordan dens interview ligner og hvordan de adskiller sig fra andre samtaleformer. En måde at nærme sig dette spørgsmål er ved at opgive relative frekvenser for så mange fænomener som muligt.

Der findes ja/nej-spørgsmål som det af den ene eller den anden årsag kan være uønskeligt eller vanskeligt at svare på (se fx Heinemann 2008; Koshik 2002; Raymond 2003). Det sidste gælder for en stor del af spørgsmålene i vores samling. Omtrent halvdelen af forekomsterne af JMN eller NMJ i vores datamateriale (22 ud af 45) bruges til at acceptere spørgsmålenes antagelser, men samtidig også til at sætte spørgsmålstejn ved spørgsmålenes kategoriseringer. Som det vil fremgå, er dobbeltheden kendetegnende for denne gruppe. Med kategoriseringer menes at bestemte kategorier inddrages til at beskrive bestemte sagsforhold, særligt vedrørende informanternes tilhørsforhold eller livshistorier. Nogle kategoriseringer er tydelige måder at bestemme identitetsmæssige forhold på, fx når en informant spørges om hun er religiøs. Sådanne kategoriseringer kan udløse JMN eller NMJ der diskuterer hvad kategorien "at være religiøs" dækker over. Andre JMN og NMJ bliver udløst af tilsyneladende mindre identitetsbestemmende kategoriseringer, som fx om en informant er født det ene eller det andet sted, eller om en informant er flyttet til en anden by eller ej. I sådanne tilfælde kan JMN og NMJ bruges til at diskutere kategorierne "at være født et sted" eller "at være flyttet hen til en anden by" dækker over.

JMN og NMJ som diskuterer spørgsmålenes kategoriseringer, benyttes til at forholde sig til et flertydigt betydningspotentiale i en kategorisering. Samtaledeltageren der producerer et sådant JMN eller et NMJ, gør med svaret opmærksom på at spørgsmålets kategorisering kan forstås som at dække over flere forhold der evt. gensidigt udelukker hinanden. JMN og NMJ bruges altså til at udrede spørgsmålets betydningspotentialer og samtidigt at knytte svar til dem. Et eksempel på denne hyppige brug af JMN og NMJ kan ses i det følgende eksempel. Informanten er søn af en flådeofficer og bliver derfor spurgt om han var med sin far ude at sejle som barn:

(6) (D 87: 472)

- 1 F: var var du nogensinde ude at sejle med din far for eksempel da du da du var sådan
2 helt lille.
3 I: ja.
4 F: det var du.
5 I: nej jeg var ikke ude at sejle men jeg var ude på skibet.
6 F: ja.

Spørgsmålet her er hvad kategorien "at være ude at sejle med sin far" dækker over. Hvis det inkluderer bare at være ude på et skib sammen med sin far, er svaret ja, hvilket er hvad informanten i første omgang svarer. Hvis det derimod fx kræver at man har været på togt, er svaret nej som informanten ændrer sit svar til i linje 4 i et NMJ-format.

Et andet eksempel ses i det følgende uddrag hvor en informant spørges til sine ferier:vaner:

(7) (A 88: 977)

- 1 F: men du er ikke typen der tager en måned til det græske øhav o:g damper rundt med
2 en rygsæk hh.
3 I: ne:j.
4 F: nå.
5 I: nej altså okay jeg har kørt øh hh øh meget på motorcykel # øh Grækenland og
6 Jugoslavien og # Italien og <xxx steder> [>] # det synes jeg e:r de:t de:t # det
7 tangerer # det tangerer rygsækken ha.
8 F: <nå> [<].

Her drejer uklarheden sig om hvad kategorien "at være en rygsæksrejsende" dækker over. Hvis det fx begrænser sig til at sejle fra ø til ø i Grækenland med rygsæk på, er svaret nej. Sådan svarer informanten i første omgang. Men hvis kategorien også inkluderer at køre på motorcykel (i flere lande), er svaret ja. Selvom informanten i første omgang svarer med et "nej", bør svaret anskues som en bekræftelse på grund af spørgsmålet negative polaritet der gør et "nej" til det forventede svar (se Heritage 2002). Derfor bør informantens reviderede svar heller ikke anskues som et NMJ men som et JMN der indledes med bekræftelsesmarkøren "nej", derefter har en klar "modstillingskomponent", her ikke i form af et "men", men i stedet et "altså okay", og afsluttes med en udfoldelse af at informantens rejsevaner tangerer at inkludere hende i kategorien "rygsæksrejsende".

Sådanne NMJ og JMN bruges som det fremgår, til at opnå en fælles forståelse af et givent sagsforhold på den særlige måde at rummeligheden for en pågældende kategorisering diskuteres. Denne særlige brug kan parafraseres således: "hvis du med X (også) mener Y, så ja". Det spiller her ingen rolle om der er tale om NMJ eller JMN. Som det ses i de to forudgående eksempler, er funktionen den samme uanset rækkefølge af bekræftelse og afvisning.

3 I teorien ja, men i praksis nej

Lidt under en fjerdedel af det samlede antal forekomster af JMN og NMJ i vores data-materiale (10 ud af 45) er JMN som bruges til at anerkende at spørgsmålets gæt i teorien er rigtigt, men også til derefter at oplyse om at virkeligheden er en anden. Et tydeligt eksempel ses i det følgende hvor deltagere diskuterer forskellen på at være henholdsvis A- og B-officer i flåden:

(8) (B 87: 2259)

1 F: der var altså stor forskel på at være A og B_officer.

2 I3: <ja> [>1].

3 I2: <i> [<1] dag er det ikke så slemt men der er <stadigvæk indgroet> [>1].

4 F: <næ man har vel> [<1] al[/] man <har vel> [>1] afskaffet den øh.

5 I2: <noget> [<1].

6 I2: ja: men alligevel bliver der skelnet # A og B_officerer det det øh.

7 I1: nej men den findes jo ikke mere.

8 I2: nej det findes ikke mere men alligevel er der forskel på en håndværksuddannet

9 officer i dag og så en der er gået navigatørvejen.

Feltarbejderen foreslår her at der ikke længere er forskel på at være A- og B-officer, og at denne ikke-forskel manifesteres ved at flåden har afskaffet titlerne. Dette både be- og afkræfter informanten I2 med et JMN i linje 6 som uddybes i linje 8 og 9. I2 bekræfter at titlerne er afskaffet, men oplyser derefter at skellene stadig findes, hvilket bl.a. kommer til udtryk i forskellige uddannelsesspor.

I størstedelen (7 ud af 10 tilfælde) af JMN der bekræfter spørgsmålets gæt som rigtigt i teorien for derefter at oplyse om hvordan det forholder sig i praksis, er bekræftelsesdelen i modsætning til ovenstående eksempel af kognitiv karakter. Kognitiv skal her forstås som at førstedelen af svaret retter sig mod at beskrive en kognitiv tilstand som virkeligheden ikke viser sig at leve op til. Denne kognitive gruppering indebærer i sig selv to underkategorier. Den første slags dækker over beskrivelsen af en uoverensstemmelse mellem vilje og omstændigheder som ikke er underlagt viljen. Nogle uoverensstemmelser (4 ud af 7 i vores data) optræder mellem vilje og *ydre omstændigheder*. Et eksempel på dette ses her:

(9) (A 06: 2960)

1 F: så har du ikke overvejet at få hund igen eller hvad <i øh> [>].

2 I: <jo det kunne jeg godt> [<] tænke mig men det er synd.

Informanten bekræfter først at hun godt kunne tænke sig at få en hund igen, men afviser derefter tanken med henvisning til at det ville være synd for hunden (på grund af hendes lange arbejdstider).

Andre uoverensstemmelser (3 ud af 7 tilfælde i vores data) optræder mellem vilje og evner:

(10) (A 06: 2489)

1 F: in[/] øh kan du interesseret i sådan noget kalligrafi eller hvad i øh.

2 I: jeg kunne tænke mig det men det har jeg slet ikke øh rolig hånd nok til.

Deltagerne har snakket om nogle orientalske skabeloner som informanten har tegnet. I eksemplet bekræfter informanten først at hun gerne ville lave kalligrafi, men afviser derefter tanken med henvisning til at hun ikke har evnerne til det.

Den anden kognitive underkategori dækker over beskrivelsen af en erkendelsesproces hvor nogle oprindelige forventninger ikke har vist sig at leve op til senere erfaringer (2 ud af 10 forekomster falder i denne underkategori). I det følgende eksempel drejer det sig om forventninger til mængden af fritid:

(11) (A 88: 1265)

1 F: <men da du> [<] flyttede tilbage til København måtte du jo få have fået en: hh

2 voldsom masse mere fritid end du havde ha i <Næstved> [>1].

3 I: <ja det troede> [<1] jeg også men det hh det har jeg sgu ikke <altså> [>1] de:t #

4 det er så blevet udfyldt af noget andet ikke.

5 F: <nej> [<1].

Informanten bekræfter at hun også først antog at hendes flytning fra Næstved tilbage til København hvor hun arbejder, ville give hende mere fritid, men forklarer derefter at det ikke skulle vise sig at holde stik.

Beskrivelsen af uoverensstemmelser mellem en oprindelig kognitiv tilstand (vilje eller forventning) og noget som forstyrrer denne tilstand (ydre omstændigheder, evner eller senere erfaringer) synes at kunne forklare de fleste af forekomsterne af JMN der bekræfter spørgsmålets gæt som rigtigt i teorien for derefter at forkaste det i praksis.

"Ja men i praksis nej"-svarene er interessante dels fra et retorisk synspunkt, dels fra et interaktionelt. Interaktionelt anerkender svareren med "ja men i praksis nej"-svaret at samtalepartnerens gæt er rimeligt og fornuftigt, måske endda det bedste gæt man kan give når man har begrænsede erfaringer, samtidig med at det i praksis forkaster gættet som fejlagtigt. Retorisk er det interessant fordi det præsenterer svareren som ikke-ansvarlig for det (typisk negative) der bliver udkommet af situationen. Svarformatet er næsten en karikatur af skrankepavens svar: "vi ville gerne hjælpe dig, men reglerne siger jo at... og det er ikke mig der laver reglerne". Formatet tillader svareren at præsentere sig som positivt indstillet over for spørgerens antagelser, uden at det på nogen måde bringer konklusionen på forespørgslen til revision.

4 Ikke nu men måske i fremtiden

NMJ bruges bl.a. til at afvise at noget er tilfældet i øjeblikket, men til gengæld bekræfte at det kan komme til at finde sted i fremtiden. Der er således tale om et udfoldet ”ikke endnu”. Denne brug forekommer sjældent i vores datamateriale (2 ud af 45 tilfælde). I nedenstående eksempel har informanten der er bankuddannet reimboursmedarbejder, netop luftet at hun overvejer at arbejde freelance gennem et vikarbureau:

(12) (A 88: 1188)

- 1 F: <men tager> [<] ((navn på bank)) og ((navn på bank)) tager de øh sådan nogen
2 vikarer ind fra bureauer.
3 I: ne:j ikke endnu men.
4 F: nej.
5 I: jeg kunne regne ud a:t a:t at det måske bliver løsningen fremover # at de gør det på
6 den måde (...)

Den forlængede vokal i det indledende ”nej” kan formodentlig af samtalepartneren høres som en projicering af et svar der hverken er entydigt ja eller nej (men dog tættest på nej). Den efterfølgende komponent ”ikke endnu” indebærer i sig selv potentiale til at redegøre for problemstillingen: det er ikke tilfældet nu, men det kommer til at ske i fremtiden, eller det er muligt at det kommer til at ske i fremtiden. I dette tilfælde udfoldes potentialet dog i det følgende med en men-komponent efterfulgt af en forklaring af at freelancevikarerer måske bliver en økonomisk attraktiv løsning for de større banker i fremtiden.

5 Alternative forklaringer

En anden sjælden, men logisk, måde at bruge JMN på er til først at bekræfte det forudgående spørgsmål, og derved anerkende spørgsmålets gæt som en sandsynlig forklaring på en uafklarethed, for bagefter implicit at afvise gættet med en alternativ (og måske mere sandsynlig) forklaring på samme uafklarethed. Denne brug forekommer ligeledes sjældent (2 ud af 45). Et eksempel kan ses i det følgende. Deltagerne forsøger at finde frem til en mulig forklaring på hvorfor salget af spiritus i butikkerne omkring Nyhavn i det indre København er faldet:

(13) (D 05: 253)

- 1 I: det er jo ved at blive lidt # lidt lidt billigere i Sverige kan man sige.
2 F: mm # ja # det er ikke der de kommer er det det # tager de ikke også til Helsingør
3 o:g # 0 [?] ja [?] den.
4 I: jo men j[/] jeg k[/] jeg kunne godt forestille mig men nu har jeg jo ikke været i de
5 forretninger i hundrede år men jeg kunne godt forestille mig at at broen # gav
6 sådan det sidste <€> [>1] dødsstød til de der f[/] <forretninger> [>2] der lå inde i:
7 <€> [>3] Herluf Trolles Gade (...)

8 F: <ja: ja> [<1].

9 F: <ja> [<2].

10 F: <ja> [<3].

Deltagerne er enige om at salget af spiritus er faldet, og de er også enige om at det skyldes mindre salg til svenske endagsturister. Men hvorfor køber svenskerne mindre spiritus i København? Informanten leverer det første gæt: alkohol er blevet billigere i Sverige. Feltarbejderen supplerer med det næste: nogle svenske endagsturister foretrækker at tage til Helsingør frem for til København. Dette gæt produceres i et spørgende format der i særlig høj grad inviterer informanten til at tage stilling til gættet, og den stillingtagen leverer han med et JMN fra linje 4. Første del bekræfter feltarbejderens gæt som relevant, men bekræftelsen efterfølges af en alternativ forklaring. Denne alternative forklaring bliver så det tredje (og sidste) gæt: Øresundsbroen som åbnede i år 2000, gav dødsstødet til Nyhavns lokale spiritusforretninger fordi den medførte at flyvebådene ophørte med at sejle mellem indre København og Malmø i Sverige. Således gør denne form for JMN det muligt at producere alternative forklaringer der supplerer hinanden, eller at producere en "bedre" forklaring der højst implicit afviser den forudgående.

6 Social præference

Indledningsvis beskrev vi reparaturen, og hvordan denne adskiller sig fra JMN og NMJ. Vi skrev også at især den indlejrede reparation er meget nært beslægtet med JMN og NMJ. Her nærmer vi os dette slægtskab fra den anden side. En særlig art af JMN og NMJ er en art hvor betydningsindholdet tilsyneladende ikke er til diskussion. Det der er i spil, er snarere sociale labels såvel som normer for god opførsel i samtaler. Vi har givet denne type af JMN og især NMJ arbejdstitlen "social præference" fordi det er social identitet der er i spil, og fordi den på mange måder minder om andre typer af præference. Det er ikke en meget hyppig art (8 ud af 49), men vi fornemmer at det er en meget vigtig type.

Præference kender vi fx fra invitationer:

(14)

A: Vil du med i biografen?

(fra Femø Nielsen & Beck Nielsen 2005:67)

Her er der præference for et positivt svar, en accept, og dispræference for negativt svar, et afslag. I det upåfaldende svar ser vi at B orienterer sig mod denne præference ved at designe sine svar forskelligt i henhold til præferencen. Et upåfaldende præfereret svar kunne fx være:

(15)

B: Okay

(fra Femø Nielsen & Beck Nielsen 2005:67),

mens et upåfaldende dispræfereret svar kunne være:

(16)

B: (1.0) ø:h jeg ved ikk øhm jeg tror ikke rigtig jeg har tid, men måske i morgen

(fra Femø Nielsen & Beck Nielsen 2005:67).

Et dispræfereret svar designet som om det var præfereret, vil derimod som regel virke påfaldende (flabet, aggressivt, spøgende...):

(17)

A: Vil du med i biografen?

B: Nej.

I forbindelse med invitationer er det nogenlunde afklaret hvad der tæller som præfereret og dispræfereret (se fx Davidson 1984; Drew 1984; Schegloff 1984:35). For de fleste andre sociale handlinger som samtaledeltagere udfører, gælder det at præferenceorganisation stadig er stort set uudforsket. Men vi mener at kunne spore en generel præference for at interviewdeltagerne erklærer sig enige i hinandens antagelser, ikke mindst når situationen er et sociolingvistisk interview, og det er informanten der udtaler sig, og feltarbejderen der erklærer sig enig. Se på dette eksempel. Feltarbejder og informant diskuterer institutsammenlægninger på universiteterne. Informanten forstår godt hvorfor personalet kan være imod sammenlægninger:

(18) (C 06: 3242)

1 I: ja det må jo koste noget # administrativt personale i hvert fald ikke.

2 F: jo: jo men øh # ja: det ved jeg sgu egentlig ikke der bliver sgu: i virkeligheden

3 administreret mindst ligeså meget når der bliver <lavet de store institutter> [>].

4 I: <0[?] nå gør der det [?]> [<].

5 F: ja: ja: du # er du sindssyg:.

I fremsætter en analyse af de ansattes årsager til at være utilfredse. Feltarbejderen er tydeligvis uenig i analysen; sammenlægningerne vil ikke komme til at koste arbejdspladser, tværtimod, der vil i fremtiden blive brug for mindst lige så meget administrativt personale som der har været tidligere. På trods af at analysen forkastes, indledes interviewerens ytring med en tilsyneladende enighedsmarkør. Det er en velbeskrevet sag at uenighedstilkendegivelser ofte bliver indledt med enighedsmarkører for derefter alligevel at blive modsagt (se Pomerantz 1984:71). Men er feltarbejderens indledende ”jo: jo” i linje 2 reelt en enighedsmarkør? Et enkeltstående men tøvende og forlænget ”ja:” som

svar på et ja/nej spørgsmål er andetsteds blevet beskrevet som en projicering af dispræference, som et signal om problematisk uenighed (Steensig 2005:21-23). Et tøvende og forlænget ”ja” vil altså for samtalepartnere sagtens kunne høres som et tvunget og dermed uoprigtigt svar. Det samme er andetsteds blevet vist at kunne gælde for ”jo: jo” som svar (se Beck Nielsen 2007:106-107). Man kan derfor overveje om det indledende ”jo: jo” i linje 2 ikke snarere kan opfattes som en ikke-udfoldet JMN i sig selv. Hvis man imidlertid accepterer ”jo: jo” som en i hvert fald *tilsyneladende* enighedsmarkør, virker den som en anerkendelse af at I forsøger sig med en analyse, også selvom analysen altså forkastes. Indledtes ytringen i stedet med en klar uenighedsmarkør, kunne den let opfattes ligesom det dispræfererede svar der designes præfereret, altså fx flabet eller aggressivt. Ved at indlede sit uenige svar med en *tilsyneladende* enighedsmarkør, kan sådanne negative sociale identiteter måske omgås. Vi vil ikke udtale os om hvorvidt denne præference for enighed er et generelt fænomen ved samtaler, eller hvorvidt det er noget særligt ved sociolingvistiske interview.

Præferencen for enighed, den *intersubjektive* præference om man vil, er knyttet tæt til den lokale interviewkontekst. Vi mener dog også det giver mening at tale om præference på andre og mere abstrakte, dekontekstualiserede niveauer. Vi vil ikke her kaste os ud i en analyse af de forskellige niveauer eller forsøge at afgrænse dem. Vi vil stille os tilfredse med blot at pege på nogle eksempler hvor det efter vores bedste vurdering er social præference der forårsager JMN og NMJ.

Ligesom præferencestrukturen for invitationer er nogenlunde afklaret, gælder det også for præferencestrukturen for ros (Pomerantz 1978). Derfor er et eksempel som det følgende måske også forventeligt:

(19) (C 06: 1923)

1 I: og det blev så håndbold.

2 F: var du god.

3 I: nja: der ej det ved jeg sgu ikke hvor god jeg var men jeg var da rimelig god.

I's sidste ytring indledes med en uenighedsmarkør mens svaret som helhed må læses som stort set enigt. Det virker rimeligt at antage at uenighedsmarkøren fungerer som en orientering mod en norm om at undgå selvros (Pomerantz 1978:81). Man kan sige at ytringen er udspændt mellem præsentationen af to forskellige sociale identiteter. På den ene side står præferencen for at vise ydmyghed og undgå selvros, altså en identitet der er *udført* i samtalen og præsenterer I som en kompetent samtalepartner, på den anden side *beskrives* en identitet i samtalen, nemlig en identitet som en dygtig håndboldspiller. Med et NMJ bliver begge identiteter tilgodeset.

Man kan sige at de to eksempler vi har set på indtil nu, belyser forskellige sociale præferencer. Den første var rent lokalt forankret, den anden var udspændt mellem det lokale og det ikke-lokale. Vi finder også en tredje type hvor den lokale præference betyder mindre, og hvor det der er i spil, udelukkende er ikke-lokale identiteter. Det gæl-

der typisk for denne gruppe at feltarbejderen med sit spørgsmål henviser til en kategori som informanten med sit svar viser på en eller anden måde er problematisk; ikke problematisk som vi tidligere så i og med at den er flertydig, men problematisk i betydningen ”negativ”, ”kritisk”, ”stigmatiseret”. Typisk finder vi først i svaret en forkastelse af interviewerens antydning, og derefter et kortere (eller ofte længere) svar der bekræfter interviewerens antagelser.

(20) (A 88: 1592)

1 F: aha # hh hvorfor flyttede du på værelse i den alder.

2 I: hh.

3 F: havde du.

4 I: <jeg var t[/] ha> [>].

5 F: <knas derhjemme> [<].

6 I: ja hh nej det havde jeg egentlig ikke jeg havde det som en blomme i et æg ikke

7 men altså du ved hh når man er sytten år så skal det hele være på ens egen måde

8 <og hvis> [>1] ens # ens tøj ikke må ligge som man selv vil have det og øh sådan

9 noget lignende så flytter øh man da bare # <ikke> [>2] hh og det øh truede jeg jo

10 med # lidt for længe ha så fik jeg altså lov til at flytte.

11 F: <0 [% host]> [<1].

12 F: <mm> [<2].

13 F: mm.

I begyndelsen af sin ytring benægter I at hun skulle have ”knas derhjemme”, altså problemer med sine forældre. Alligevel følger efter benægtelsen en beskrivelse som med god ret kan klassificeres som et eksempel på ”knas derhjemme”, det initieres da også med et ”men”, altså en markering af at det følgende står i modsætning til ”ikke at have knas derhjemme”. Beskrivelsen afsluttes med at I ”fik lov til at flytte”. Det er uklart præcis hvad der menes, men det kunne meget vel betyde at hun blev smidt ud eller i hvert fald opfordret til at flytte.

Det er påfaldende at vi har et svar som næsten kun kan læses som et typisk eksempel på kategorien ”knas derhjemme”, og som alligevel indledes med en forkastelse af denne kategori. Ved at nægte at kategorisere sig selv som en der havde ”knas derhjemme”, er det muligt at I viser os at denne kategori er problematisk. Det er en kasse man ikke vil puttes ned i. Denne fraskrivelse af en problematisk kategori for derefter at acceptere visse træk der må regnes som typiske ved kategorien, er det der kendetegner denne tredje og mest abstrakte type af social præference.

6 Konklusion

Det at stille spørgsmål og modtage svar er en aktivitet som utvivlsomt hører til blandt de mest grundlæggende når det gælder samtaledeltageres forsøg på at opnå fælles forståelse.

se. Ikke bare for dialektologen, men for mennesker i det hele taget, hører spørgsmål og svar til blandt vores vigtigste redskaber i omgangen med hinanden. Undersøgelsen af JMN og NMJ i sociolingvistiske interview informerer os om nogle af alle de hensyn som samtaledeeltagere må tage når de stiller spørgsmål og giver svar. JMN og NMJ bliver fx brugt til at tage højde for at spørgsmåls kategoriseringer kan være flertydige, at spørgsmålets gæt kan være rigtigt i teorien men alligevel forkert i praksis, at spørgsmålets gæt aktuelt kan være forkert, men kan vise sig at holde stik i fremtiden, at spørgsmålets gæt blot repræsenterer ét ud af flere mulige forklaringer og endelig at tage højde for at spørgsmålets gæt kan være rigtigt, men at det kan være socialt problematisk umiddelbart at bekræfte det. Alle disse hensyn kræver bestræbelser af betragtelig art, og JMN og NMJ er gode eksempler på at mennesker ned i de mindste detaljer gør sig store anstrengelser for at koordinere handlinger i overensstemmelse med diverse hensyn. Det ville unægtelig være nemmere bare at svare ”ja” eller ”nej”, men det er altså ofte ikke det vi gør. Selv ikke i tilsyneladende så ufarlige, neutrale og vidensudvekslende sammenhænge som sociolingvistiske interview.

Litteratur

- Beck Nielsen, S. 2007: *Udskrevet, men ikke afskrevet. En konversationsanalytisk undersøgelse af magtarbejde indlejret i social handling under geriatriske udskrivningssamtaler*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Davidson, J. 1984: “Subsequent versions of invitations, offers, requests, and proposals dealing with potential or actual rejection”. Atkinson, M.J. & Heritage, J. (eds.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 102-128.
- Drew, P. 1984: “Speaker’s reportings in invitation sequences”. Atkinson, M.J. & Heritage, J. (eds.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 129-151.
- Femø Nielsen, M. & Beck Nielsen, S. 2005: *Samtaleanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Gregersen, F & Pedersen, I.L. 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C.A. Reitzel.
- Heinemann, T. 2008: “Questions of accountability: Yes-no interrogatives that are unanswerable”. *Discourse Studies* 10(1). 55-71.
- Heritage, J. 2002: “The Limits of Questioning: Negative Interrogatives and Hostile Question Content”. *Journal of Pragmatics* 34. 1427-1446.
- Jefferson, G. 1983: “On exposed and embedded correction in conversation”. *Studium Linguistik* 14. 58-68. [Genoptrykt i Button, G. & Lee, J.R.E. (eds.). 1987. *Talk and social organization*. Clevedon: Multilingual Matters. 86-100]
- Koshik, I. 2002: “A conversation analytic study of yes/no questions which convey reversed polarity assertions”. *Journal of Pragmatics* 34. 1851-1877.
- Pomerantz, A. 1978: “Compliment responses”. Schenkein, J. (ed.): *Studies in the Organization of Conversational Interaction*. New York: Academic Press. 79-112.

- Pomerantz, A. 1984: "Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes". Atkinson, J.M. & Heritage, J. (eds.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 57-101.
- Pomerantz, A. 1988: "Offering a candidate answer: An information seeking strategy". *Communication Monographs* 55. 360–373.
- Raymond, G. 2003: "Grammar and Social Organization. Yes/No Interrogatives and the Structure of Responding". *American Sociological Review* 68. 939-967.
- Schegloff, E.A. 1984: "On some questions and ambiguities in conversation". Atkinson, M.J. & Heritage, J. (eds.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 28-52.
- Schegloff, E.A. & Jefferson, G. & Sacks, H. 1977: "The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation". *Language* 53(2). 361-382.
- Steensig, J. 2005: "Hvornår kan *ja* stå alene efter ja/nej-spørgsmål?". *MOVIN arbejdsrapporter*. <http://www.movinarbejdsrapporter.asb.dk/>

Jacob Thøgersen
Adjunkt, ph.d.
Center for Internationalisering og Parallelsproglighed
Københavns Universitet
jthoegersen@hum.ku.dk

Søren Beck Nielsen
Postdoc, ph.d.
Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier
Københavns Universitet
sbnielsen@hum.ku.dk